

MÉSZÁROS CSABA

A katolikus autonómia életbe léptetésének kísérlete. 1848–1870

(2. rész)

Erdély és az autonómia-mozgalom

Az erdélyi autonómiával azért kell foglalkoznunk, mert mielőtt nálunk megindult volna az eszmeharc az autonómia érdekében, az erdélyi katolikus státus – mintegy buzdítóan – már kibontotta zászlaját, melyre az önkormányzat jelszavát írta, és így közvetlen előzményét adja a hazai törekvések újraindulásának.¹

Erdélyben a reformáció elterjedésével a katolikusok vallási jogegyenlőségét biztosító törvények dacára, a katolikusok elnyomottak: püspökük nem volt, káptalanukat eltörölték, a szerzetesrendeket kiűzték, az azok kezében levő egyházi javakat elkobozták.²

Erdély és Magyarország különválasztása után Erdélyben törvény biztosította a négy bevett vallás (római katolikus, református, evangélikus, unitárius) számára, hogy mindegyik maga kezelje saját egyházi és iskolai ügyeit. E jogot az erdélyi katolikusok is gyakorolták.³

A katolikus vallásnak és egyháznak Erdélyben a nemzeti fejedelmek alatt létező helyzete adja magyarázatát annak, hogy a vicariusok kinevezése az országgyűlési katolikus rendek meghallgatásával és javaslatára történhetett. A fejedelmek nem tekintették magukat a katolikus egyház patrónusainak. A kinevezést az állami szuverenitás ellenőrzése, nem pedig a patronátus jogán gyakorolták, és így, hogy a kinevezés a vallás és az egyház érdekeinek megfelelően történt. De másik körülmény is van még, melyet ezen erdélyi autonómia kérdésénél figyelmen kívül hagyni szintén nem lehet; ez pedig a magyar király főkegyúri joga, mely Erdélynek az anyaországhoz visszacsatolása (1715) és püspökségének újabb megszervezése óta az erdélyi egyházmegyére nézve is éppen úgy fennállt, mint Magyarország többi részére.⁴ Az erdélyi katolikus státus saját egyházi és iskolai kezelése végett számos gyűlést tartott. E status-gyűlések hatáskörébe tartoztak: a püspöki széküresedés esetén a jelölés; az iskolákra, aggházakra valamint a vallásos alapítványokra való felügyelet, továbbá az egyházi és iskolai alapok kezelése.⁵ Az 1767-ben felállított katolikus comissio fokozatosan – 1775-re pedig már teljesen – a maga kezébe vonta mindazon egyházi és iskolai ügyeket, melyek dolgában addig a katolikus status-gyűlések intézkedtek. Ennek (status) egyre ritkábban ülésző gyűlései leginkább már csak a sérelmek előadásával foglalkoztak. A katolikus status folyamatosan sürgette – 1791-ben az országgyűlés pártoló közvetítése által – jogainak és törvény adta hatáskörének helyreállítását, de minden eredmény nélkül.⁶ 1848-ban Kovács Miklós akkori erdélyi püspök átlátva, hogy a bekövetkező rendszerváltás miatt a kormány elveszti specifikus katolikus minőségét és jellemét, így az erdélyi katolikus ügyeket nem lehet kezelése alatt hagyni, 1848 augusztus utolsó napjaira általános katolikus status-gyűlést hívott egybe, mely elhatározta, hogy a hazai törvények alapján jogait követelni fogja.⁷

Az 1868. XLIII. törvénycikk ismét megszüntette Erdély közjogi különállását.⁸

Az erdélyi katolikus státus 1866. január 10-én tartott gyűlése után folyamodott a felséghez, hogy törvényen alapuló és huzamosan gyakorolt autonómiáját és jogait léptesse életbe. A folyamodványra azonban válasz nem érkezvén, az erdélyi katolikus képviselők felterjesztést tettek báró Eötvös József vallás- és közoktatási miniszterhez, melyben azon kérelmüket fejezték ki, hogy Ófelségéhez 1866-ban intézett feliratokat tárgyalás alá vetesse, s érvényre juttassa. E célból a királyhoz is újból folyamodtak kérve őt, hogy a királyi kormányzék mellett fennálló katolikus comissiot megszüntetve, az ahhoz tartozó ügyeket az erdélyi katolikus státusgyűlésre és az annak kebeléből huszonnégy tagú választmányra bizza.⁹ Ennek elnöke a püspök, – széküresedés esetén a káptalani helyettes – akadályoztatása esetén a jelenlevő legmagasabb világi méltóság. Tagjait pedig egyházi és világi hívek adják. A világi rendből a kerületi plébániák választási joggal bíró hívei választottak. Az így megválasztott képviselők az eseres által kitűzött napon választják meg azt a két küldöttet, akik a választmányban őket képviselni fogják.¹⁰

A katolikusok autonómia-mozgalma Erdélyben nemcsak eredményre vezettek, hanem az alkalmat adott a hazai szervezkedés megindulásához.

Eötvös József egyházpolitikai nézetei

Az erdélyi mozgalom általános érdeklődést keltett az országban, s különösen az érdekelt körök várták kíváncsian báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter állásfoglalását. Ezért gondolom azt, hogy egyházpolitikai nézeteinek ismertetése elengedhetetlen fontosságú számunkra.

Eötvös József a hazai polgári átalakulás egyik legjelentősebb alakja. A nagynevű író, tudós államférfi egyházelméletének alapja a „szabad államban szabad egyház” elve. Állam és egyház szétválasztása nem jelenti azt, hogy a két világ a maga rendelkezéseivel a másik világot ne érintse, csupán azt, hogy mindkettő hatalmának a másik határainál meg kell szűnnie.¹¹

Eötvös jogosnak találja azt a felvetést, hogy az államhatalom folyvást törekszik uralmának hatáskörét kiterjeszteni. Ezért kell megszabni illetékességének végső határát, amelyen túl már nem tud terjeszkedni. Ezen a határon csupán az egyházak mozognak, mert ezek azok, amelyek az államot külső szemlélőként figyelik. Ennél fogva megilleti őket az önkormányzat joga. (Ez a gondolatmenet csak a katolikus egyházra vonatkozik, mivel – ahogy azt már láttuk – a többi vallásfelekezet már rendelkezik autonómiával.)¹² Az állam sohasem cél, hanem eszköz, mivel az egyén az államot csak saját céljai – mely a liberalizmusból fakadóan az egyén szabadsága – kivitelezése érdekében használja.¹³ Az egyéni szabadság megvalósítását és a leghasznosabb emberi és polgári képességek kibontakozását államszerkezetileg az olyan önkormányzatok rendszere teszi lehetővé, mint amilyen az egyházak autonómiája is.¹⁴

Eötvös úgy látja, hogy a katolikus egyház autonómiájának megszervezésénél ugyanarra a liberalizmusra – mely a szabadságot biztosítja – kell támaszkodnia, mely az államnál is érvényre jut. Csak így képzelhető el azoknak a világi híveknek az aktiválása, akikre az autonómiában támaszkodni szeretne.¹⁵ A felekezeti egyenlőség elve megköveteli a többiekhez hasonlóan a katolikusok autonómiáját is. Emiatt csupán ugyanolyan feltételekkel kaphatja meg, – iskolai és alapjai kezelésének ügyeiben – mint a protestánsok.¹⁶

Az oktatás tekintetében Eötvös elképzelései arra irányulnak, hogy az iskolák vezetését az alakuló autonómiára rá lehet bízni, hiszen ennek tekintetében az egyház és az állam céljai közösek, amiket törvények írnak elő. Az alakítandó közművelődési rendszerbe tartozott Eötvösnek az a terve, a vallásalap teljes egészében és véglegesen kerüljön az autonóm katolikus egyházhoz. A tanulmányi alap pedig kerüljön az államhoz, azzal a megszorítással, hogy abból az addig katolikus iskolák fenntartására és segélyezésére fordított összegek továbbra is ezeket a célokat szolgálják, a többitől pedig a törvényhozás rendelkezzeik.¹⁷

Az egyház vagyonával kapcsolatban, már első minisztersége idején elrendelte a részletes összeírást, de szeptemberi távozásáig csupán töredéke készült el. Második hivatalbalépését követően újra kezelésbe vette azok ügyét. Eötvös sohasem volt a szekularizáció híve. Ami a katolikus kézben lévő vagyonok belső elosztását illeti, – az egyébként a főpapság jelentős része minősül szinte azonosnak a szekularizációjával – már kifejezetten az egyenlőség mellett foglalt állást; a törvényhozás vonatkozó rendelkezéséig az arányos elosztás híveként kívánt segítő forrásról gondoskodni.¹⁸

Eötvös, mint miniszter szorgalmazta, hogy az állampolgárok maguk hozzanak létre egyesületeket, s azután forrásaik, figyelmük, tudásuk latbavételével segítsék az állam működését.¹⁹ Hasonlóan a társadalom önszerveződésének segítségével, képzelte az egyházi ügyek rendezését is. A megoldások útjában azonban ott állt a katolikus egyház a maga feudális szervezetével és előjogaival.²⁰ A reformok elindítását az egyháztól várja és ama hasonló tartalmú levelekben sürgeti, melyeket 1867. júliusában az ország prímásához Simor Jánoshoz (július 20-án), az egri és a kalocsai érsekekhez intézett. E levelek bizonyosságul szolgáltak arra, hogy a kormány nem akar kitérni az autonómia elől, hanem inkább segítségét ajánlotta fel az egyház önállóságának kifejlesztésére, és szellemi hatalmi állásának megszilárdítására.²¹

A katolikus autonómia-mozgalom második szakasza

Eötvös József 1867. július 20-án Simor János hercegprímáshoz írt nyílt levele újra megindította hazánkban az autonómia-mozgalmat. A levelét úgy tekintette mindenki, mint a mozgalom kiindulási pontját. A levél megírásának közvetlen előzménye az erdélyi katolikusok megmozdulása volt, így annak megírója is ebből indul ki.

Eötvös levelében a legmelegebben pártfogolta az erdélyi katolikusok kérelmi pontjait. A politikai unió és az egyházkormányzati kapcsolat – szerinte – szükségszerűen felveti a magyarországi autonómia kérdését is. Ezt a közszellem hiányával, a népnevelésben való elmaradottsággal és az egyházi ügyek iránt való hitközönnyel indokolja. Ez utóbbinak okát a világi híveknek egyházi ügyekből való teljes kizárásával indokolja. Álláspontja az, hogy egyetlen és elutasíthatatlan követelése szabadságának biztosítása minden támadással szemben. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha a világiaknak nagyobb befolyás adatik az egyház ügyeinek kezelésébe. A befolyás nem terjedhet ki a „tisztán egyházi” dolgokra, nem ilyen viszont az egyházi vagyon és az iskolák ügye, ahogy azt az 1848-as püspöki tanácskozás is elismerte. A miniszter nem tulajdonít nagy jelentőséget annak az ellenszenvnek, mely állítólag az egyházi rend ellen létezik. Végül az autonómia megalkotását a püspöki karra bízta.²²

Simor János prímás báró Eötvös József e nyílt levelére 1867. szeptember 8-án kelt levelében válaszolt, melyben kijelenti készségét az autonómia felkarolására. Hangsúlyozza, hogy ennek akadályát – szerinte – eddig is csak a kormány jelentette.²³ Visszautasítja a mi-

niszter hitközönyre vonatkozó megállapításait. Kétségbe vonja a miniszter lesújtó összehasonlításának igazságát, hogy a katolikusok hitélet terén meg sem közelítik, hitközöny tekintetében azonban felülmúlják a protestánsokat. Visszautasítja a miniszter azon állítását is, ami a katolikus iskolák elmaradottságát szemlélteti.²⁴ Kijelenti, hogy az egyház nem zárja ki a világiakat a „civil” vonatkozású ügyeinek rendezéséből, és nem is zárta ki azokat sohasem. Szomorú bizonyosság emellett az a körülmény hogy a fejedelem, apostoli jogainak nevében a katolikus egyház autonómiájának majdnem korlátlan kezelését a királyi kormánysszékek ragadták magukhoz. Végül miután az egyház szolidaritását azonosítja a nemzetével, kijelenti hogy a püspöki karnak régen táplált meggyőződése az, miszerint a világiaknak bevonása az egyház világi vonatkozású ügyeibe csak hasznos és üdvös lehet, mert jól megfontolta, hogy a jog önérzetet teremt, önbecsülést szül, és buzgóságra gerjeszt.²⁵

A püspöki kar még 1867 októberében megkezdte tanácskozásait a budai primási palotában. Először Eötvös kezdeményezésére készítettek egy autonómia-tervezetet. Az itt rögzített elvek szerint az önkormányzat venné át az iskolai és vagyonügy kezelését. Két tanácskozó szervet állítottak be a tervezetbe, egy egyházközségit és egy országos főtanácsot. Előbbi kezelné a templomi és iskolai alapítványokat s vagyont, utóbbi kezébe kerülnének a kormánytól azok az ügyek, amelyeket az egyházi és iskolai bizottmányok kezeltek. A tanácskozáson fontos tevékenységet folytatott Haynald Lajos kalocsai érsek, aki a püspöki kar és az Eötvös közötti állandó közvetítő szerepet látta el.²⁶

A püspöki kar ezután ezen általa kidolgozott első tervezetet több világi kitűnőséggel – főleg képviselőkkel – közölte, s a beérkezett vélemények és indítványok – nemkülönben számos magánkonferencia eredményei – alapján átdolgozta úgy, hogy az 1868. október 1-én a pesti központi szemináriumban megkezdődött vegyes tanácskozások témáját már ezen átdolgozott tervezetek megvitatása képezte.²⁷

A tanácskozásokon részt vett Deák Ferenc is, aki egy autonómia kongresszus egybehívását indítványozta:

*„...e gyülekezet dolgozzék ki egy rendszeres választási módot, mely szerint azután a római katolikus egyház összességének újabb gyülekezete lesz megválasztandó. Ez a másodszer választott gyülekezet fogja a magyarországi autonóm római katolikus egyházat teljesen képviselni. Ez fogja az autonómiának szervezetét, kezelését az egyháztanácsnak felállítását és hatáskörét, szóval az autonómiának minden részletét megállapítani...”*²⁸

Ennek szellemében a tanácskozás az előkészítő kongresszus választási szabályzatát gyorsan elkészítette, úgy hogy azt már 1869 első napjaiban Öfelsége jóvá is hagyta. Ezen választási szabályzat szerint hivatalból tagjai voltak: a megyés püspökök és a pannonhalmi főapát: szám szerint huszonöt, választott egyházi képviselő: szám szerint huszonnégy, választott világi képviselő: szám szerint százhárom. Összesen tehát százötvenkettő előkészítő kongresszusi tag, ezen összegben az egyháziak egyharmad, a világiak kétharmad arányban voltak képviselve.²⁹

Az előkészítő kongresszus első ülését Simor János prímás 1869. június 24-én nyitotta meg. Megjelent a százötvenkettő küldött közül tizennégy püspök, húsz egyházi és hatvanhárom világi képviselő. Az előrehaladott nyári időszak folytán azonban lassanként megcsappant az érdeklődés és átlag alig voltak hatvanan a tanácsteremben.³⁰

Október 7-e és 13-a között újra összeült az előkészítő kongresszus. Az érdeklődés még a nyárinál is csekélyebb volt. Összesen hatvanhat képviselő jelent meg. Később ez a szám némileg megnövekedett. A vita először általánosságban, majd részletesen a 18-as bizottság

választási szabályzata körül folyt. Ennek alapelve, hogy az $\frac{1}{3}$ egyházi, $\frac{2}{3}$ világi tagból álljon.³¹ Az Eötvös levelével és az első püspöki tanácskozásokkal újraindult szervezkedés kapcsán fontos újra hangsúlyozni, hogy bár az elképzelések az egyházra vonatkoztak, annak vetülete inkább politikai irányultságú volt. Így az autonómiáért való küzdelemben jól körvonalazhatóak az egyes politikai irányzatok törekvései, mint a *konzervatívoké* vagy *ortodox katolikusoké*, a *liberális-katolikusoké* és a *radikálisoké*.

A konzervatív csoportnál Török Jenő rávilágít arra, hogy közöttük találunk liberálisokat is, ami azt vonja maga után, hogy őket inkább – a katolikus konzervatívok, és az ortodox-katolikusok helyett – az *egyházias* elképzelések követőinek kell neveznünk. Elgondolásuk tisztán egyházi érdekből, kizárólagos jogvédelmi és jogbiztosítási céllal akarta az önállóságot. Az a cél megvalósítása érdekében történő, világi hívek egyházi ügyekbe bevonásától ők sem tértek ki, de ezt csak a vagyoni és tanügyi kérdésekben szorgalmazták. Elzárkóztak azonban minden, az egyházszerkezet demokratikus átalakítását – világiak bevonása a püspöki jogokba illetve a papválasztás – célzó törekvések elől. A katolikus autonómiával elnyerendő jogok hordozójának elsősorban a püspököket tartják. Ennek a csoportnak a képviselői így elsősorban a püspökök köréből kerültek ki. Elképzeléseiknek az *Idők Tanuja*, a *Pesti Hírnök*, illetve a *Religio* című orgánumok hasábjain adtak hangot. A tömörülés egyik vezéregyéniségének Palásthy Pált, az egyetem hittudományi karának erkölcsstan tanárát nevezhetjük.³²

A liberális katolikusok elgondolása annyiban különbözik az előzőtől, hogy sokkal erősebben kívánják a világiak bekapcsolását, mellyel a kor társadalmát kívánták meghódítani a liberalizmus számára. Ennek a távolabbi célnak – a vallás és a liberális nézetek összeegyeztetése – az elérése érdekében más profán követelésekkel is felleptek, mint például szabadságjogok, alkotmányosság, demokratikus eszmék meghonosítása az egyházon belül. Ezek pedig nem mások mint a püspöki joghatóság részleges átruházása, illetve az azon való osztozkodás, a vagyoni ellentétek kiegyenlítése az alsópapság anyagi helyzetének javításával, a hívek és a papság beleszólása a főpapi állások betöltésébe és általában a parlamentális elv érvényesülése az egyházkormányzatban (szavazás, többségi határozat). A liberális elképzelések az alsópapság és a világi hívek körében örvendtek nagy népszerűségnek, merthogy a reformok ilyen formában történő megvalósítása esetén nekik lett volna döntő befolyásuk az egyház ügyeibe. Nézeteiket főleg a *Független Lapok*, *Pesti Napló* című újságok hasábjain terjesztették. Vezéralakjuk többek között Haynald Lajos, Szilágyi Virgil és Kuti Mihály voltak.³³

A radikális elgondolás a liberálissal a reformok szükségességének hangoztatásában megegyezik. Itt azonban már lényeges elvi különbség van. A célzat ugyanis bevallottan és határozottan politikai: az egyház demokratikus szellemében történő gyökeres átalakítása, politikai kategóriák bevezetése, az egyházi hatalom illetékességének a legszűkebb köre, a hit belső világára való korlátozása. Már a külsőségekben is megnyilvánuló – pl. egyházfegyelmi, liturgikus – dolgokban az egész közösség illetékes. Minthogy így a hívek választják papjaikat is, sőt, püspökeik választásába is döntő súllyal folynak bele, ebben az elgondolásban a híveknek van a legnagyobb szerepük. Az irányzat képviselői a *Századunkban* közölték elképzeléseiket.³⁴

Visszatérve az előkészítő kongresszusra, a tanácskozások – ha nem is jelentős – végül némi eredménnyre vezettek. A szervező kongresszusba való szavazás, a papság titkos választása, a világiaknak pedig kerületenkénti és a papi befolyástól való mentesített választása került elfogadásra.³⁵

Ezt követően sokan úgy gondolták, hogy már csak az e szabályzatnak megfelelően történő választás van hátra ahhoz, hogy a régóta óhajtott katolikus autonómia intézménye föllásson. Az egyháztörténelemben azonban akkora méretű események zajlottak, amelynek következtében bekövetkezett változások új helyzetet teremtettek.

A Vatikán és az autonómia-mozgalom

A katolikus autonómia-mozgalom vizsgálata során feltétlenül meg kell vizsgálnunk a Vatikán XIX. századi helyzetét is. Nem szemlélhetjük a kérdést csupán a magyar közjog intézményének szemszögéből, hiszen annak be kellett illeszkednie az egyházból is. Nemcsak határait kellett megtalálnia az egyház és a világi elem között, de azt a kapcsolatot is, melyben az egyház rendeltetésének előmozdításában, – tehát az egyház köztevékenységében – is közreműködik.³⁶ A legújabb kori egyházfejlődés fő jellemzője a konfesszionizmus, (a katolikus egyház saját hitvallását örökérvényűnek tartja, és annak érvényre jutását követelménynek tekinti) és az egyházi centralizmus. Az első a felvilágosodás, a centralizmus pedig a partikularizmus ellenhatásaként jelentkezett. E centralizmus legfőbb híve volt a pápa, IX. Pius (1846–1878). Ennek megvalósítása érdekében tett legnevezetesebb megnyilatkozásai a *Syllabus*, és a vatikáni zsinat.³⁷

IX. Pius 1864-ben a „Quanta cura” enciklikájához csatolt jegyzékében, a *Syllabusban*, nyolcvan tételben elítélte a kor tévedéseit, köztük a liberalizmust is, követelményével a valósi és lelkiismereti szabadsággal együtt.³⁸

Ennek szellemében küldte jelentéseit a Vatikánba, a bécsi apostoli nuncius, Falcinelli-Antoniacci Mariano (1863–1874) is. 1868 őszén a következőket jelenti a magyar autonómia-mozgalommal kapcsolatban: „... több hónapos kongresszusok és konferenciák után még nem lett eldöntve semmi és még nem lehet ismerni ezen autonómia természetét, úgyhogy megerősítem véleményemet, mely szerint nem látok ebben semmi jó eredményt”.³⁹ A nuncius egyébként is bizalmatlansággal szemlélte a magyarországi katolikus egyház keretén belül kibontakozó mozgalmat. A Vatikán azonban a jelentések ellenére passzív maradt. Róma idegenkedett minden olyan típusú egyházat érintő mozgalomtól, ami egyrészt teret nyithat a laikusok nehezen megsűrűhető befolyásának, másrészt akarva-akaratlanul is esetleg lazíthatja a Vatikán és az egyes nemzeti egyházak kapcsolatait, túlzott önállóságot biztosítva a nemzeti egyházak számára.⁴⁰

A Szentszék centralizmusának másik megnyilatkozása az I. Vatikáni zsinat volt. Az 1867-ben meghirdetett és 1869. december 8-ra összehívott zsinat előkészítésében a magyar katolikus egyház – mint a többi nemzeti egyház se – semmiféle szerepet nem játszott. A püspöki kar előzetesen többször egyeztetette a miniszterelnökkel (gróf Andrássy Gyula 1867–1871) és Eötvössel, ígéretet tett arra, hogy Rómában semmi olyat nem tesznek ami az állam és egyház viszonyát Magyarországon megterhelné. A zsinaton – mely egészen 1870. október 20-ig ülésezett – tizenöt magyar főpásztor vett részt. Mindjárt kezdetben a zsinati ellenzékekhez csatlakoztak, ők ugyanis elzárkóztak a zsinati többségnek a pápai tévedhetetlenségre vonatkozó kívánsága elől. Simor hercegprímás 1870. május 20-án egyórás beszédben hangsúlyozta, hogy a pápai tévedhetetlenség esetleges dogmatizálása provokatívan hathat mind a kormányra (a placetum megsértése miatt), mind a protestáns és ortodox egyházra, és így a tervezet ellen foglalt állást.⁴¹ A magyar zsinati atyákkal különben is sokat foglalko-

zott a nemzetközi sajtó. Különösen akkor, amikor 1870 februárjában Simor és három magyar püspök elhagyta Rómát. A pesti parlamentre ez olyan hatással volt, hogy kilenc szavazat híján majdnem államosították az egyházi alapítványokat. A kormánynak csak nehezen sikerült megmenteni a helyzetet, amiért cserébe azt kérték, hogy a magyar zsinati atyák demonstratív hagyják el Rómát. A magyar főpásztorok július 17-én – a végleges szavazás előestéjén – döntöttek úgy, hogy elhagyják a Vatikánt. Hozzájuk csatlakozva a zsinati ellenzék (francia és német nyelvű főpapok), kb. nyolcvanán hagyták el Rómát, amitől a készülő tervezet meghiúsulását várták. Ebben azonban tévedtek, a Szentszék később rájuk kényszerítette a zsinati döntések elfogadását.⁴²

Egyházkormányzati szempontból, a vatikáni zsinat a XIX. századi egyházi centralizmus betetőzését jelentette. Ugyanekkor az autonómia létesítését partikulasztikus törekvések követelték. Mindezek ismeretében azt állapíthatjuk meg, hogy a vatikáni zsinat pápája sohasem szentesítette volna a magyar katolikus autonómiát.⁴³

Befejezés

Az 1870-ben lefolyt választások után az országos autonómia kongresszus október 26-án nyílt meg. Ezt szintén szenvedélyes viták kísérték. Döntéseit, illetve a megszavazott szabályzatot a püspöki kar jóváhagyásra felterjesztette a királynak, de erre választ nem is várt.⁴⁴

Az, hogy az autonómia törekvések végül nem valósultak meg, több körülménynek köszönhető. Az egyik a kormány vallási és tanulmányi alapokkal szemben kifejtett magatartása. Minden bizonnyal megállapítható, hogy ezeknek az autonómia kezébe kerülésétől a kormány mindvégig ódzkodott. Az önkormányzat egyik sarkalatos elemét azonban – ahogy azt láttuk – éppen ezeknek az ügyeknek a kézbevétele jelentette volna.⁴⁵

A püspöki kar egyes tagjainak aggályai ellenére azt mondhatjuk, hogy az autonómia tervezetét – a főpapok – komolyan akarták megérvényesíteni a kor kényszerítő szavát. Az aggályok egyenesen arányban növekedtek azzal, amivel a mozgalom sorsának irányítása a kezéből kisodródott. Holott eredeti álláspontjáról több lényeges pontban letérve, részint Eötvös, részint Deák, részint mások hatására, engedményekre kényszerült. Odáig fejlődött az ügy, hogy a szervező kongresszuson s utána az irányítást már csak a kulisszák mögött, a megbízható világi elem, elsősorban az arisztokrácia útján tudta érvényesíteni. Nyílt sisakokkal álltak ki a porondra az egyházellenes törekvések képviselői. Ezért mondta a prímás, hogy ilyen körülmények között az autonómiából semmi sem lesz. A kongresszusra már a kivonulás végső gondolatával ment be a főpapság, és itt is kénytelen volt engedményekre, amelyek között legnevezetesebb a vagyoni telekkönyvi átíratásába való kényszerű beleegyezés. Többen feltevésként kockáztatják meg, hogy a kongresszuson és visszhangjaként a képviselőházban elhangzottak kedvetlenülítették el a püspöki kart, mert ebben előjátékát látták az autonómikus gyűléseken várható hangzavarnak. A kongresszussal kapcsolatban elmondottakból kitűnt, hogy ez a feltevés milyen indokolt.⁴⁶

Az autonómia gondolata az 1890-es évektől újra kísértett. Az 1897-ben összeült kongresszus új szabályzatot dolgozott ki, amely gondosan szétválasztotta a lelki és világi ügyeket és az autonómiának csak az utóbbiban engedett beleszólást. De hiába szerepelt az autonómia terve a katolikus nagygyűléseken, és hiába törtek Apponyi Albert és Zichy Lajos kul-

tuszminiszterek 1907-ben és 1911-ben lándzsát mellette, a püspöki kar a tervet Róma intervenciójára végleg elvetette. Pedig ha megvalósul, a magyar katolikus egyház a II. vatikáni zsinatot félévszázaddal megelőzve olyan egyházi szervezetet alkotott volna, amely példaképpül szolgálhatott volna az egész világegyház számára is.⁴⁷

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ASCHENBRIER ANTAL: *A katolikus egyház autonómiájáról Magyarországon*. Budapest, 1938.
- ADRIÁNYI GÁBOR: *A magyar egyház és a Vatikán (1848–1918)* In: Zombori István (szerk.): *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve*. Budapest, 1996.
- ADRIÁNYI GÁBOR: *Az egyháztörténet kézikönyve*. München, 1975.
- CONCHA GYÖZÖ: *Eötvös és Montalembert barátsága*. Budapest, 1918.
- CSORBA LÁSZLÓ: *A vallásalap „jogi természete”*. Budapest, 1999.
- ESTÓK JÁNOS: *Magyarország története. 1849–1914*. Budapest, 1999.
- FORSTER GYULA: *A katolikusok autonómiájáról*. *Budapesti Szemle*, 1897. 91. köt.
- FÜSSY TAMÁS: *A katolikus autonómia története*. Tájékoztató, 1882.
- GERGELY ANDRÁS: *19. századi magyar történelem. 1790–1918*. Budapest, 1998.
- HERMANN EGYED: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München, 1973.
- HANUY FERENC: *A katolikus autonómia szervezésének főbb nehézségei*. Budapest, 1918.
- KARÁCSONYI JÁNOS: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban*. Nagyvárad, 1915.
- LUKÁCS LAJOS: *A Vatikán és Magyarország. 1846–1878*. Budapest, 1981
- MÁRKI SÁNDOR: *Horváth Mihály (1809–1878)*. Budapest, 1917.
- MELICHÁR KÁLMÁN: *A katolikus autonómia Magyarországon*. Budapest, 1907.
- SCHLETT ISTVÁN: *Eötvös József*. Budapest, 1987.
- SIPOS ISTVÁN: *Katolikus autonómia*. Pécs, 1875.
- SZÁNTÓ KONRÁD: *Egyháztörténelem*. Budapest, 1992.
- SZEMNECZ EMIL: *Katolikus autonómia*. Budapest, 1897.
- TÖRÖK JENŐ: *A katolikus autonómia-mozgalom. 1848–1871*. Budapest, 1941.
- TÖRÖK KÁROLY: *A katolikus autonómia*. *Katolikus Szemle*, 1893.
- ZELLER ÁRPÁD: *A magyar egyházpolitika*. Budapest, 1894. I. kötet.

JEGYZETEK

- ¹ Török K.: i. m. 366.
- ² Aschenbrier: i. m. 62.
- ³ Füßy: i. m. 182.
- ⁴ Forster: i. m. 183.
- ⁵ Füßy: i. m. 183.
- ⁶ Uo. 183.
- ⁷ Aschenbrier: i. m. 65.
- ⁸ Estók: i. m. 101.
- ⁹ Török K.: i. m. 367.
- ¹⁰ Füßy: i. m. 183.
- ¹¹ Concha: i. m. 272.
- ¹² Török: i. m. 56.
- ¹³ Uo. 54.
- ¹⁴ Csorba: i. m. 97.
- ¹⁵ Uo. 98.
- ¹⁶ Uo. 100.

- 17 Concha: i. m. 207.
- 18 Csorba: i. m. 102.
- 19 Schlett: i. m. 238.
- 20 Uo. 241.
- 21 Török K.: i. m. 367.
- 22 Török J.: i. m. 65.
- 23 Melichár: i. m. 108.
- 24 Török J.: i. m. 73.
- 25 Török K.: i. m. 369.
- 26 Török J.: i. m. 79.
- 27 Melichár: i. m. 109.
- 28 Szemnecz: i. m. 54.
- 29 Melichár: i. m. 111.
- 30 Szemnecz: i. m. 57.
- 31 Török J.: i. m. 190-192.
- 32 Uo. 111.
- 33 Török J.: i. m. 112.
- 34 Uo. 113.
- 35 Uo. 198.
- 36 Szemnecz: i. m. 157.
- 37 Török J.: i. m. 69.
- 38 Adriányi: i. m. 236.
- 39 Lukács: i. m. A Vatikán és Magyarország. 1846-1878. Budapest, 1981. 163.
- 40 Lukács: i. m. 162.
- 41 Adriányi: i. m.: 218.
- 42 Adriányi: i. m. 219.
- 43 Török J.: i. m. 245.
- 44 Adriányi: i. m. 217.
- 45 Török J.: i. m. 327.
- 46 Török J.: i. m. 329.
- 47 Adriányi: i. m. 217.